

ЉУБИНКА БАСОТОВА

ЗА ДРАМОЛЕТОТ „СЕРБИЈА ШАТАЕТСЈА В ЗЕМЕЉ СВОИХ“ ОД
 ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ—ЏИНОТ

Во литературното наследство од македонскиот просветител и хуманист Јордан Хаџи Константинов—Џинот значајно место заемаат неговите драмски текстови како своевиден обид на авторот да се искаже и на тој план. Тие се дотолку позначајни за нас, бидејќи се првенци во нашата драмска литература, па затоа се од посебен интерес за нашата литературна историја, посебно за истражувачите на историјата и развитокот на драмските текстови кај нас. Пишувани со благородна цел — да поучат и да насочат, тие се за нас, исто така, сведоштво за напорите, што нашите интелектуални потенцијали од минатиот век ги вложувале во разбудувањето и јакнењето на националната свест и во поттикнувањето на сопствениот народ кон вечниот идеал на човештвото — слободата и за осознавањето на сочовечките и современските морални вредности. Иако како литература тие не ги достигнуваат уметничките дострели на текстовите од некои негови поталентирани современици, сепак, поради својата ангажираност, тие исто така претставуваат достоинство на нашето литературно наследство од минатиот век.

Своите драмски текстови, а тоа се главно куси дијалошки сцени, Џинот ги пишувал во прв ред за да послужат како средство за морална поука и патриотски поттик. Учител по едукација и вокација, во недостиг на соодветна литература, тој се почувствувал повикан самиот да создава и да преведува текстови, преку кои ќе ги поучи своите ученици, и пошироко, својот народ на еден непосреден, директен начин, а дијалошката форма ја сметал за мошне очигледна и најпригодна за тоа. Дијалошката сцена, како метод за морално воспитување била често применувана во тоа време во училиштата на Балканот и пошироко. Џинот, кој мошне се залагал за модернизација на наставата во училиштата, меѓу останатите напори за иновации на овој план, го користел и овој метод.

Драмската продукција на Џинот не е голема. Напишал девет драмски текстови, од кои четири се објавени во „Цареградски вестник“, во броевите од годините 1851, 1852, и 1854 еден е пронајден во ракопис, за еден се знае само по спомнување. Насловите на два други драмски текста ги дознаваме од списокот „Сочиненија и преведени книги и готови за печат од Јордан Хаџи Константинов“, објавен во „Цареградски вестник“ бр. 150 од 1853. Тоа се „Филал Сократов —

Објавено во Прилози, МАНУ, Скопје, VII 1—2/1983.

драма во три дејствија и на крајот слово Сократово и псевдополитице“ и „Дионисиј тиран. Дамон и Фидиас ради пријателство, драма во едно дејствие и Слово о подозренију“. Судејќи според насловите, зашто за овие текстови ништо друго попрецизно не знаеме, веројатно се работи за драмски текстови, кои се или преводи или обработка на познатите мотиви од антиката за трагичната смрт на „најмудриот од сите Грци“ — Сократ и за подозрението, што тиранот Дионисиј помладиот од Сицилија го искажал во врска со искреноста и цврстината на неспримерното пријателство меѓу Дамон и Фидиас.

Во „Цареградски вестник“ од 28. III 1859 година се спомнува и „Антигона, трагедија Софокла“, за која со голема веројатност може да се претпостави дека е превод на делото на големиот грчки трагичар. Податокот покрај насловот дека „содржава 65 листови“ нè наведува на верување дека се работи за поетски превод на оваа трагедија. Имајќи ја предвид големината на листовите на кои се пишувани сочуваните ракописи на Џинот и начинот и густината на кои тие се пишувани (просечна по триесет редови од обете страни на листот), може да се верува дека на овој број листови (65) можел да се смести поетскиот превод на оваа трагедија, чијшто оригинален текст содржи нешто повеќе од илјада стихови.

Дијалогската сцена „Србија шатаетсја в земелъ своих“ е еден од оние текстови на Џинот, што не се отпечатени за време на животот на авторот. Заслугата за изнаоѓањето и публикувањето на овој текст му припаѓа на професор д-р Харалампие Поленаковиќ. Истражувајќи во архивата на Друштво српске словесности во Белград, тој го пронаоѓа манускриптон на овој драмолет, заведен под бр. 29 од 1857 година. За првпат го објавува во списанието „Современост“ II, бр. 7—8 од 1952 г. а подоцна го препечатува во едицијата „Во есот на народното будење“, Мисла, Скопје 1973 година.

Овој драмолет е скроман по обем, зафаќа одвај три страници печатени со петит. Самиот автор текстот го именува „Реч“. Формата на драмолетот е мошне интересна и претставува еден вид синкретизам на три литературни вида: писмо, расказ и драмолет. Можеби некој педантен литерат овој текст поскоро би го приклучил кон епистоларната одошто кон драмската литература, зашто, формално гледано, тој е писмо, адресирано и потпишано, епистула што претставува ерудитивна алегорична, во која по примерот на античките класични филозофски дијалози е втисната дијалогската форма, но каде што дијалогот е во стил на раскошниот, помпезен романтизам, со адекватен романтичарски јазик. Тешко би можело да се поверува дека во овој вид, во кој е напишан, текстот бил наменет за сценска изведба. Се чини поверојатна претпоставката дека Џинот преку него сакал да го запознае адресатот, Друштвото српске словесности (со кого тукушто стапил во контакт), со своите основни определби и идеи и да го увери во својата солидна ерудиција и интелектуален потенцијал. Секако и дека сакал преку оваа алегорична епистула да ги потврди своите литературни амбиции. И сето тоа тој го сторил на еден необичен и неконвенционален начин.

Текстот започнува со дедикација: „Дружеству Српске Словесности“, зад која следи насловот на речта: „Србија шатаетсја в зем-

ель своих“ и името на адресатот „чеснејшиј архимандрите Господине Гавриле“, а завршува со молбата на авторот, упатена до најеминентните претставници на Дружеството за итна материјална помош — и вообичаената епистоларна формула „најсмирениј и скудниј ваш на служби. . .“. Тоа е сè што на овој текст му дава вид на писмо.

Во првиот дел, кој претставува увод во драмскиот текст и има форма на расказ, претставени ни се местото, атмосферата и учесниците на дејствието. Тоа почнува на ридот „свјатиј Илија, у Велес, в Пеониј“, а се одвива во широкото Солунско поле. Атмосферата е исполнета со величественост. Појавувањето на учесниците на дејствието, Србија Славјана и Атина Елинуда и нивните придружби го најавуваат веди, молњи, глас на труби. Во центарот на дејствието е средбата на Србија и Атина — персонификации на двете балкански земји. Преку нивниот дијалог авторот ќе ни ги изнесе своите погледи за значењето и улогата на овие земји во решавањето на судбински прашања од животот на балканските народи, посебно на неговиот народ. Настапот на Србија и Атина е величествен и помпезен. И двете пристипнуваат во раскошни божески кочи, што ги возат олимписки богови, а ги влечат митски животни — симболи на одредени добродетели. Во придружбата и на едната и на другата се наоѓаат божества и митски личности. Србија е закитена со „многуценни ордени“, што ги претставуваат нејзините успеси на воен и политички план, а Атина го држи во рацете Гласникот на Дружеството и маслинов цвет. Кочијата на Србија ја следат девојки — персонифицирани балканските земји Тракија, Романија, Бугарија, Албанија и Македонија. Средбата меѓу Србија и Атина е срдечна, иако проследена со заемно оплакување за своите недостојни сонародници, кои со своето однесување го деградираат достоинството и моралот на своите народи, зашто „за едно љуле тутун, верата си менаат“.

Дијалогот, односно драмската форма, авторот ја внесува за да ја истакне посилено својата главна мисла, имено, да ја посочи улогата на Србија како сестра-заштитничка на балканските народи и да го изнесе својот диференциран однос кон Грција од антиката до политиката на грчките фанариоти-сквернителите на споменот на својата славна историја.

Атина е вчудоневидена, ја прашува Србија „кои се тие девојки така што огрубеле“ и веднаш во нив ги препознава Романија — покрајна до половина, Бугарија — со врзани очи, а Албанија и Македонија — „оковани с вериги за раци, за нози и за глава“. Девојката Македонија „врзана за раци, за нози и за глава“, оневозможена за слободно дејствување и слободна мисла, најдиректно ја обвинува Елинуда Атина, пред сè, за духовните вериги што ѝ се наметнуваат, за „црната слепота“ во која ја фрлиле „архиерејте грчески“ со својата „Сува наука“, за недостигот од образовани и родољубиви учители. Елинуда Атина е тешко погодена. Таа го отфрла обвинението и вината ја правда со фактот што нејзините потомци, измешани со многубројни варварски племиња, изгубиле многу од својата изворна доблест и станале „лекоумни, суеверни, горделиви, лажливи и пијаници, а цариградските Грци — свадливи, ласкави, злобачи, среброљубиви“ . . . и „за црвена пара човека изедуат“. Таа се повикува на слав-

ните херои од Тројанската и персиските војни и на оние што ѝ го „осветлиха лицето в науките“, истакнувајќи дека тоа се нејзините вистински синови, со кои таа се гордее, а „за овие покварени Грци, честа не си разорјавам“. Им завидува на славјанските народи, што се „един род, една кров и една нрав“ зашто верува дека тоа е еден од важните услови за единство и за сила.

Драмолетот „Србија шатаетсја в земелъ своих“, иако скромно по својот обем, претставува интересно и своевидно сведоштво за ставовите и идеите за кои се бореа Цинот како просветител и хуманист. Во него мошне јасно е изразен ставот и убедувањето на авторот за неопходноста неговиот народ да се просветува на мајчиниот јазик, да има свои просветители, кои треба да бидат поддржувани и помагани. Острицата на обвинението, авторот ја насочува против духовниот јарем што грчкото свештенство, во недостиг на словенски учители, го наметнува над неговиот народ. Тој е убеден дека со бесполезното и жаловото изучување на грчкиот јазик и ортографија не се отвораат, туку се стеснуваат просторите на сознанието. Тој децидно ја истакнува потребата од словенски просветителски кадри и во таа смисла јасно ја искажува својата безрезервна готовност самиот напoлно да се оддаде на делото на просветата.

Овој драмски текст е мошне индикативен за односот на Цинот кон Србија. Во него јасно е видно дека тој и неговиот народ од Србија очекуваат помош и заштита. Таа во драмолетот е не само закрила туку и предводник. Србија ги води своите сестри, балканските земји, таа се застапува за нив, плаче поради нивната несреќа, таа е „светла владичица“. Во неа Цинот како да гледа еден од лидерите на пансловенството, од која тој бара и очекува материјална помош и морална поддршка. Затоа се чинат беспредметни произволните обиди на некои бугарски романописци (Димитар Талев) Цинот да се претстави како србофоб или непријател на српската книга. Овој текст, како и други бројни податоци од неговата кореспонденција и контактите, што ги имал со видни личности и институции од Србија, јасно сведочат дека не само што Цинот не бил србофоб туку и ја покажуваат неговата свртеност кон Србија како кон потенцијален помагач и заштитник.

Во драмолетот, особено е впечатлив односот на Цинот кон Грција. Тој овде прави јасна и недвосмислена разлика меѓу она што Грција му го дарила на светот во областа на науката, културата и уметноста од она што реакционерната политика на грчките фанариоти го прави во актуелниот момент. Напоен на пречистите извори на античката културна и литературна традиција, тој бил длабоко свесен за оваа разлика и тоа негово сознание овде добива јасен и директен израз. Како познавач на класичните јазици, особено на грчкиот, тој изворно се запознал со сè она што претставува достоинство и слава на грчкото културно наследство. Во фондот на преостанатите книги од неговата библиотека среќаваме капитални остварувања од грчката класична литература: Хомер, Хесиод, Калимах, Анакреонт, Софокле и др. Неговиот интерес кон античката литература и традиција се гледа и од насловите на некои негови литературни остварувања и преводи (Минерва, Фијал Сократов, Антигона). Сето тоа не

уверува дека Цинот имал наполно конструктивен однос кон грчкото и пошироко, кон античкото културно наследство. Во овој драмолет, како и во другите негови литературни остварувања се гледа одличната класична едукација на Цинот. Тој добро ја познава античката митологија. Во едно писмо, од 1856, упатено до Управата на Читалиштето во Белград, во кое ги набројува историските дисциплини, што ги овладеал, тој го истакнува и своето познавање на митологијата, „олимпијских, небесных и полских и подземных богов, полубогов, ироически век, с хронологија и Географија, с законов олимпијских, Немесејских, Делфијски и Додонски прорицании“. Присуството на бројни митолошки фигури и личности во неговите текстови и овде, ни го потврдуваат тоа. Кочијата, на која се вози Србија, е изработена од божескиот ковач, прдиот бог уметник, творец на прекрасни дела од уметничкото занаетчиство — Хефест. Едно од свериштата, што ја возат оваа кочија е гриф (он) — четвороножна митска птица, симбол на најголема анимална снага, којашто во себе ја соединува силата на орелот и лавот. Дека неговото познавање на митологијата било темелно и широко сведочи и присуството на Кадмос во придружбата на Србија, зашто тој, покрај тоа што е славен како митски основател на Таба, познат е и како победник и господар над Илирите. Кочијата на Елинуда Атина ја вози красноречивиот гласник на боговите, снаодливиот и мудар бог Хермес, заштитник на говорниците, кој и самиот е вешт и убедлив говорник. Оваа виорна кочија му припаѓа на богот на ветровите — Еол. Тука се и омилените животни на божицата Атина — змиите и угот, симболи на мудроста, а самата таа во рацете држи цвет од маслина дрво, коешто нејзе ѝ е посветено. Во овој драмолет, како и во некои други негови текстови, Цинот внесува и божества од римскиот пантеон. Присуството на Марс „с облажен меч“ е типично римско претставување на богот на војната (кај Грците Арес се претставува со копје), тука е и Вулкан, римскиот пандан на Хефест. Во другите текстови на Цинот се споменуваат Јупитер, Јунона, Минерва, Меркуриј и др. Се чини дека паралелното воведување на божества од грчкиот и римскиот пантеон кај Цинот не е случајно. Горд на својата ученост, по примерот на римските антички автори, тој веројатно сакал да направи впечаток со својата широка ерудиција и комплетна класична образованост, да се претстави како *scriptor doctus*.

Мошне е интересен и јазикот на кој е напишан овој драмолет, зашто претставува сведоштво за состојбата на македонскиот јазик во средината на минатиот век и за настојувањата на нашата интелигенција од тоа време на мајчиниот говор да му даде литературен вид и култивирана форма. Во својот најголем дел, овој текст е пишуван на македонски јазик, имајќи го за база велешкиот и скопскиот говор. Евединтно е дека авторот настојувал да му даде на јазикот свечен и торжествен тон, да внесе поетичност и драматика, би рекле дури своевидна драматургија. Затоа често се присутни отстапувања од нормативите на говорниот јазик. Од синтаксички аспект, тоа отстапување е највидливо во отсуството на двојниот објект којшто е толку карактеристичен за македонскиот јазик уште во најстарите наши текстови. Веројатно под влијание на нашата епска народна песна, Цинот

редовно покрај транзитивните глаголи употребува еден објект: „Кога Султан Мурат нас покори“, „честа не си разорјавам“, „Ермиса праќам“ „љубете мудроста“ итн., иако во духот на нашиот јазик е природно да стојат два објекта. Оваа особеност кај Џинот може да се објасни и со влијание од другите словенски јазици (рускиот или бугарскиот).

За да му даде свечен, поетски тон на текстот, Џинот често го менува и природното место на предикатот во реченицата, па за да го истакне посилно дејствието, го става на крајот. Пр. „Сам Вулкан кочијаш беше“. „Србија благообразие и благородно лице показуваше“. „Она на груди носеше“, „в широко поле слезна“ итн.

Во текстот на драмолетот забележителни се и бројните *сopposita*. Веројатно под влијание на грчкиот јазик, Џинот овде внесува многу сложеници. Како *epitheta ornantia* среќаваме овде вакви интересни примери: слаткогласни труби, благообразни свирини, светловиден Фриг, златаковни труби, многученни ордени, великоможно пришествие. Од прилозите интересни се кованките: слаткоставно, секавидно и др. Што се однесува до предлозите, паѓа в очи редовната употреба на елидираната форма *с*: *с* златковни рогови труби; *с* оваја покривка; *с* поповска шапка; *с* многу турска војска; *с* меч; *с* узал и др., како и алтернативното присуство на *в* и *у*, пр. *в*. Пеониј, *в* земел, *в* Амонијево капиште, *в* Македонија, *но*: *у* Велес, *у* Египет. Кај глаголите среќаваме бројни форми од сигматскиот аорист: „Застанаха, разориха, осветлиха, видох и др. Има и недоследности во лоцирањето на рефлексивот *се* кај повратните глаголи: *прегрнаха се*, *пољубиха се*, *но* и: *се* смеша, *се* целиваха, *се* слави.

Џинот, веројатно, воден од идејата за пансловенство, како впрочем и во другите свои текстови, внесува голем број словенизми. Тоа се гледа уште од самиот наслов на драмолетот, а се протега низ целиот негов текст. Највпечатливо е присуството на падежните форми, предимно генитивски: Болгаров, Татаров, Греков, Франков, науки, красноречии, литератури, Јафета; поретко акузативски: Ермиса, цара Шишмана, Јована; локативски: *в* Пеониј, *в* свјаштеном писании и инструменталски: *трубами*. Кај придавките, покрај формите од типот: светловиден, лесноумен, суеверен, се среќаваат и архаичните форми: криноносниј, скудниј, вси, всјака, всја, все, суперлативите: честнејшиј, најсмирениј и др. Овде ги среќаваме и старинските форми од помошниот глагол: *есми*, *есте*. Веројатно под влијание на рускиот јазик овде се нашле и формите: Римљане, Молдавјане (како номинативи) и праждане (како акузатив).

Во драмолетот, иако во помал број, се среќаваат и србизми, главно во глаголските форми, па читаме: *доближујући се*, *даћу те*, *слушајући*, *молим*, *разумева*, *радам* и др.

Драмолетот „Србија штаетсја в земелъ своих“, како што видовме, претставува мал, но мошне интересен камен во мозаикот на севкупното дело на Јордан Хаџи Константинов — Џинот. Овде јасно се препознава и согледува многустраноста на неговата личност како творец, патриот, општествено ангажиран деец, учител и ерудит. Како и останатите негови литературни текстови и овој драмолет си има свое и тоа значајно место во ризницата на нашето културно наследство.

A PROPOS DU DRAMOLET
„LA SERBIE SE PROMÈNE DANS LE PAYS DES SIENS”
DE YORDAN HAJDI KONSTANTINOV—DJINOT

RÉSUMÉ

Les textes dramatiques de Yordan Hajdi Konstantinov—Djinot, humaniste macédonien du XIXe siècle, occupent une place particulièrement importante dans son héritage littéraire, étant les premiers de ce genre en Macédoine. Ces textes sont écrits afin de servir de morales et d'encouragement patriotique. Dans la plupart des cas, Djinot les employait comme méthode de l'éducation moral de ses élèves.

La dramolet „La Serbie se promène dans le pays des siens” est l'un des neuf textes dramatiques de Djinot, intéressant à plusieurs points de vues. Tout d'abord il n'a pas la forme habituelle d'un drame, mais représente le syncrétisme de trois genres littéraires: la lettre le conte et le drame. Du point de vue de la forme, ce dramolet est une épître, représentant une allégorie érudite, où est incorporé un dialogue, à l'imitation des dialogues philosophiques des écrivains antiques. Pourtant, ce dialogue est dans le style pompeux des romantiques. Cette épître est adressée à la „Družestvo Srpske Slovesnosti” et l'auteur s'y présente en tant qu'homme d'ambitions littéraires et d'une solide érudition. Il y exprime, sous forme allégorique, ses attitudes fondamentales: le mécontentement que sa patrie - la Macédoine est asservie d'autres pays des Balkans, sur le plan spirituel et politique; sa ferme conviction de la nécessité urgente de cadres slaves dans l'enseignement et l'application de la langue maternelle dans les écoles, à la place du grec, qu'est incompréhensible et difficile pour ses compatriotes; le respect pour l'héritage culturel grec d'une part, et l'indignation de l'attitude humiliante des phanariotes grecs, qui déshonore le souvenir de leur histoire glorieuse, d'autre part, agissant comme les asservisseurs politique et spirituels.

Dans ce dramolet une place particulière est donnée au rôle important de la Serbie protectrice des peuples balkaniques. En tant qu'homme public qui s'intéresse à la cause slave, Djinot attend de cette soeur de l'aide matérielle et le soutien moral.

Impressionnante est aussi la présence de nombre de figures mythologiques, appartenant au panthéon grec et romain, témoignant d'une solide éducation classique de l'auteur.

En ce qui concerne la langue, ce dramolet offre des aspects intéressants: écrit en langue macédonien, ayant pour base les dialectes de Veles et de Skopje, il contient cependant, „styli causa”, des écarts syntaxiques, tels le manque du double objet d'une part, très caractéristique pourtant pour la structure de la langue macédonienne, et la présence de la position finale du prédicat d'autre part, inaccoutumée pour le macédonien. Du point de vue de la morphologie, on peut énumérer plusieurs caractéristiques, dont les plus importantes sont les suivantes: nombre de composita, archaïsmes slaves, mots serbes, formes du système casuel, exemples de l'aoriste sigmatique, etc.